

Posudok na vedeckú monografiu:

Klaudia Bednárová-Gibová & Mária Majherová: A Socio-Psychological Profiling of Translators as Working Agents in the Language Industry

Vedecká monografia Klaudie Bednárovej-Gibovej a Márie Majherovej sa venuje sociálno-psychologickým aspektom prekladateľov ako pracovných agentov, ktorí pôsobia v slovenskom translatologickom prostredí, v kontexte ich pracovného šťastia. Autorky práce sa inšpirujú Chestermanovým chápaním translatológie, ktorý rozdeľuje translatológiu na tri oblasti: kultúrnu, kognitívnu a sociologickú. Práve sociologickému vnímaniu prekladu ako spoločenskej praxe je venovaná nielen teoretická, ale aj výskumná časť. V rámci pojmu spoločenská prax je potrebné diferencovať medzi prácou s aktérmi, produktmi prekladu a samotným procesom prekladu. Chesterman integruje do Holmesovho vnímania translatológie prekladateľa ako agenta prekladateľského procesu s jeho vlastnou históriou, profesionálnymi záujmami a postojmi k svojej práci. Prekladateľa vníma ako subjekt v spoločenskom systéme, ktorý sa aktívne podieľa na výbere, tvorbe a recepcii textov, ktoré prekladá.

Autorky monografie sa opierajú okrem dôkladnej analýzy stavu sociologicko-psychologického výskumu v kontexte translatológie vo svete aj o svoje predošlé výskumy (Bednárová-Gibová, Klaudia. 2020b. "Exploring the Literary Translator's Work-related Happiness: The Case Study of Slovakia.", Bednárová-Gibová, Klaudia. 2022. "How Happy Are Legal Translators at their Work? Further Findings from a Cognitive-Affective Enquiry." Bednárová-Gibová, Klaudia and Branislav Madoš. 2019. "Investigating Translators' Work-related Happiness: Slovak Sworn and Institutional Translators as a Case in Point" a iné). Ich vlastné vedecké zistenia nielen rozširujú a rozvíjajú vedecké poznatky v danej vednej oblasti na Slovensku, ale aj v zahraničí, dôkazom čoho je publikovanie štúdií v prestížnych zahraničných karentovaných a impaktovaných translatologických časopisoch (*Meta*, IP(2021): 0,20; *Translation Studies*, IP(2021): 1,00, *The Translator*, IP (2021): 0,744, *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice*, IP(2021): 1,00; *Across Languages and Cultures*, IP (2021): 1,292).

Teoretická časť monografie sumarizuje súčasné poznatky v translatologickom výskume zamerané na sociologicko-psychologický aspekt "profesie prekladateľa". Vychádza z teórií sociológie a psychológie, pričom ich vhodným a pútavým spôsobom začleňuje do kontextu s pracovným šťastím prekladateľa. Všetky svoje tvrdenia sa autorky monografie usilujú podložiť validnými teóriami alebo výskumami realizovanými hlavne v zahraničí. Ako autorky uvádzajú, touto monografiou sa usilujú aspoň sčasti vyplniť medzeru v translatologickom výskume zameranom na činiteľa - agenta- prekladu a jeho pracovné šťastie, ktoré nepozostáva iba z ekonomického kapitálu, ale aj sebaupínania a uznania spoločnosťou (prestíž). Autorky výstižne poznamenávajú, že v dnešnom extrémne dynamickom a hlavne pretechnologizovanom svete by sa nemalo zabúdať, že prekladatelia sú predovšetkým ľudské bytosti, ktoré by nemali byť zbavené práva na šťastie v práci (str. 38).

Autorky monografie sa snažia čitateľa oboznámiť, s akými problémami sa profesionálni prekladatelia stretávajú, resp. akým problémom musia čeliť v neľahkej pracovnej realite a ako vnímajú oni sami svoju pracovnú situáciu. Poukazujú na slovenský fenomén týkajúci sa profesie prekladateľ, ktorá u nás nie je definovaná. Veľmi trefným spôsobom popisujú, prečo sa považuje profesia prekladateľ za problémovú, pričom svoje tvrdenia podkladajú zahraničnými štúdiami a výskumami.

V prvej kapitole autorky poukazujú na skutočnosť, že sociológia prekladu nie je novým fenoménom v translatológii, o tomto prístupe sa už dávno hovorilo, avšak možno z časti bagatelizovaný. Až konferenciou *Translation and Interpreting as a Social Practice* v roku 2005 sa tento prístup dostal do povedomia odbornej komunity. Autorky popisujú teoretické prístupy k sociológii prekladu, ktoré neskôr aplikovali vo svojom empirickom výskume. Vychádzali hlavne z prístupov francúzskeho sociológa a filozofa Pierreho Bourdieho, Zamýšľajú sa nad otázkou, či „translation field“ nie je iba len „imaginárnou kategóriou“. Druhým zaujímavým konceptom, ktorý autorky bližšie analyzujú v rámci Bourdieho teórie, je „habitus“, pričom rozlišujú sociálny a profesionálny. Autorky vysvetľujú, že v rámci empirického výskumu koncept „profesionálny habitus“ chápu ako nástroj na vnímanie prekladateľov ako profesionálnych agentov – činiteľov – v rámci jazykového a prekladateľského odvetvia. Okrem už spomenutých sociologických konceptov autorky monografie zaraďujú aj kapitál a illusio. Kapitál v bourdieusovskom ponímaní zahŕňa okrem hmatateľného ekonomického kapitálu aj nehmatateľný sociálny, kultúrny a symbolický kapitál, ktorého vplyv na pracovné šťastie profesionálnych prekladateľov ako činiteľov sociálno-psychologickej praxe je predmetom skúmania autoriek monografie. K fundamentálnym konceptom sociológie v rámci svojej úvahy o pracovnom šťastí zaraďujú autorky aj koncepty ako status, (profesionálna) identita, sebaopoznanie, resp. sebaobraz a agentúra. Prvú kapitolu autorky práce zakončujú výstižným tvrdením, že sociologický prístup k skúmaniu pracovného šťastia prekladateľa umožňuje lepšie pochopenie jeho profesijného života a miesta sebarealizácie, teda trhu práce, v ktorom sa musí zaoberať nielen pracovnými radosťami, ale aj strasťami, nielen dnes, ale aj v budúcnosti (st. 35).

Druhá kapitola je zameraná na psychológiu prekladu. I keď v tejto oblasti existuje mnoho výskumov, v našom geografickom priestore zameranie na pozitívnu a profesijnú psychológiu prekladateľa absentuje. Práve tento pohľad na prekladateľa v kontexte pracovného šťastia prináša do translatologického výskumu novum a robí monografiu originálnou. Celá druhá kapitola sa nesie v duchu diskusie o tzv. „poloprofesii prekladateľa“ vo svetle pozitívnej a pracovnej psychológie a jej zložitosti, ktorá je podložená validnými, zväčša zahraničnými štúdiami.

V rámci tretej kapitoly autorky monografie podávajú kritický prehľad súčasného výskumu v oblasti pracovného šťastia prekladateľov. Popisujú prekladateľov ako marginálnych pracovných činiteľov (agentov) jazykového (a prekladateľského) odvetvia, ktorým sa v pracovnom výskume doposiaľ nevenovala veľká pozornosť a to nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí. Doposiaľ publikované štúdie naznačujú spoločného menovateľa, ktorým je podceňovanie prekladateľa nielen v zmysle kvalifikácie a skúseností, ale aj v zmysle úsilia a stresu (kognitívnej záťaže), ktoré prekladateľ pociťuje. Avšak samotné autorky zdôrazňujú, že empirických dát na vyvodenie konkrétnych záverov, resp. poznatkov je nedostatok.

Zámerom monografie je zmapovať a následne určiť, resp. popísať sociálno-psychologický profil prekladateľov ako pracovných agentov-činiteľov pôsobiacich na Slovensku v kontexte ich pracovného šťastia. V tomto duchu je koncipovaná empirická časť monografie, ktorá pozostáva z troch kapitol detailne popisujúcich metodológiu výskumu a následnú diskusiu vyplývajúcu zo získaných štatistických výsledkov. Unikátnosť monografie spočíva

v poskytovaní holistického, a nie atomistického pohľadu na špecifiká sociálno-psychologického profilu prekladateľov (sociálnych/spoločenských agentov) v rámci analýzy ich pracovného šťastia. Výskum autorky monografie realizujú medzi 313 prekladateľmi, ktorí boli rozdelení do piatich koherentných skupín- na prekladateľov, ktorí pracujú pre agentúru (interní zamestnanci), na prekladateľov umeleckej literatúry, prekladateľov pre EÚ inštitúcie, súdnych prekladateľov a prekladateľov pracujúcich na voľnej nohe (živnostníci, ktorí priamo komunikujú s klientom). Dovolím si tvrdiť, že autorky monografie vytvorili unikátny dotazník mapujúci nielen premenné profesijnej prestíže, ale najmä psychologické premenné pracovného šťastia (HAW) v kombinácii s IWP Multi-Affect indikátormi (depresia, úzkosť, komfort a entuziazmus). Výsledky výskumu ukázali, že najšťastnejšími v práci sú prekladatelia na voľnej nohe a naopak najmenej šťastní sú prekladatelia pre EÚ inštitúcie. Podobne sa dá uvažovať aj o profesijnej prestíži. Prekladatelia na voľnej nohe v porovnaní s prekladateľmi EÚ, ktorí sa stretávajú v zamestnaní so stovkami kolegov-prekladateľov, cítia značnú profesijnú prestíž. Pokiaľ ide o odbornosť prekladateľov, výsledky výskumu indikujú, že prekladatelia pre inštitúcie EÚ považujú odbornosť za veľmi dôležitý faktor a, naopak, prekladatelia umeleckej literatúry neprikladajú odbornosti až takú veľkú dôležitosť (byť odborníkom v určitej doméne/oblasti), avšak štatisticky významné rozdiely neboli preukázané.

Zaujímavým zistením je, že prekladatelia pre inštitúcie EÚ sa cítia najmenej vplyvní (cítia najmenšiu moc) spomedzi všetkých spomenutých a, naopak, živnostníci (prekladatelia na voľnej nohe) majú najväčší pocit, že dokážu mať vplyv, resp. moc niečo ovplyvniť. Dokonca tento rozdiel vnímania vplyvu/moci je aj štatisticky významný. Podobné zaujímavé zistenie sa týka aj vnímania uznania prekladateľov inými ľuďmi/spoločnosťou (prestíž). Uznanie najviac vnímajú súdni prekladatelia, keďže sú priamom kontakte s klientom a participujú na riešení reálnej situácie, bežnej pre obyčajného človeka, t. j. jej/jeho robota je „videná“ spoločnosťou.

Autorky monografie ponúkajú sumarizáciu a obmedzenia všetkých svojich zistení vo forme odpovedí na svoje stanovené otázky pokrývajúce sociálno-psychologický profil prekladateľov v slovenskom prostredí v kontexte ich pracovného šťastia. Autorky poodhaľujú zaujímavé zistenia, ako napr. profesijnú prestíž najviac vnímajú prekladatelia na voľnej nohe a, naopak, najmenej prekladatelia pre inštitúcie EÚ, avšak všetci prekladatelia považujú za najdôležitejšiu kvalitu prekladu. Odbornosť je hodnotená rovnako vysoko, či išlo o prekladateľa na voľnej nohe, o súdneho alebo o inštitucionálneho prekladateľa.

Záver monografie sumarizuje výsledky kvantitatívno-kvalitatívneho výskumu a upozorňuje na určité limity výskumu najmä pokiaľ ide o získanie validných dát. Autorky poukazujú na možný Hawthornov efekt počas vyplňania dotazníkov ako aj na iné faktory (rovnomerné zastúpenie pohlaví a pod.), ktoré mohli výsledky výskumu skresliť.

Prínos monografie je dvojaký. Z teoretického hľadiska ide o originálne prepojenie teoretického chápania pracovného šťastia v prekladateľskom odvetví nielen zo sociologického, ale aj psychologického aspektu. Toto prepojenie je podložené relevantnou literatúrou a podporené validnými štúdiami. Druhým prínosom je zmapovanie skúmaného stavu v slovenskom prekladateľskom prostredí a porovnanie s výsledkami podobných štúdií

(hlavne škandinávskych). Prekladatelia, ktorí sa zapojili do výskumu (okrem prekladateľov umeleckej literatúry), sa zhodujú v tom, že preklad v slovenských podmienkach si vyžaduje vysokú odbornosť spojenú so skúsenosťami, čo až tak plne nekorešponduje so zahraničnými štúdiami, ktoré poukazovali na „určitý stupeň“ odbornosti. Ďalší zaujímavý paradox spočíva vo vysokej profesionálnej viditeľnosti u prekladateľov literatúry, avšak s nízkym stupňom profesionálneho kontaktu s klientom a nízkym stupňom profesionálnej viditeľnosti u inštitucionálnych prekladateľov.

K dôležitým zisteniam autoriek pri analýze pracovného šťastia patrí fakt, že prekladatelia pracujúci v slovenskom prekladateľskom odvetví majú tendenciu sa viac zameriavať na text (preklad) a vlastnú spokojnosť s jeho kvalitou ako na spokojnosť koncového klienta – recipienta textu, jeho spokojnosť s kvalitou prekladu. Prekladatelia považujú svoje preklady skôr ako hmatateľné dôkazy vlastných schopností a sebazdokonalenia sa a nie ako nástroj na získanie rešpektu, resp. spoločenského uznania ako hlavného mechanizmu uspokojenia. Z pohľadu pracovnej psychológie prekladatelia pracujúci v slovenskom prostredí majú tendenciu zameriavať sa na seba samých, sú skôr „sólo agenti“ v prekladateľskom odvetví a možno práve preto u nich pozitívne citové pocity prevládajú nad negatívnymi.

Posudok na monografické dielo uzatvárame slovami autoriek a ich paralelou k príbehu Malého princa, „iba keď milujeme človeka alebo svoju prácu, sme ochotní prinášať určité obety“. V prípade slovenských prekladateľov a ich pracovného šťastia je to zrieknutie sa spoločenskej prestíže a benefitov za cenu dosiahnutia vlastného šťastia (v práci).

Monografia je písaná jasným a exaktným odborným jazykom, s použitím jednotnej terminológie s viac ako 150 zdrojmi na zahraničné a domáce štúdie. Členenie jednotlivých kapitol je obsahovo primerané a logicky navzájom nadväzujúce. Vďaka tematickej a myšlienkovkej postupnosti je prístupná nielen odborníkom, ale aj širokej odbornej verejnosti.

Autorky svojou monografiou vyplnili prázdne miesto v oblasti pracovného šťastia v kontexte slovenskej translatológie a zaradili ju k disciplínam, ktoré zabezpečujú jej trvalú kontinuitu a rozvoj a nezaostávajú za svetovými trendmi.

V Nitre 8. 2. 2023

prof. RNDr. Daša Munková, PhD.